

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА**

Байбакова Ольга Олександрівна

УДК 364 – 43+37.014.6:378(73)

**ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ
У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ США**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Тернопіль – 201

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Козубовська Ірина Василівна,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», завідувач кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Поліщук Віра Аркадіївна,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, завідувач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи;

кандидат педагогічних наук, доцент
Атрощенко Тетяна Олександрівна,
Мукачівський державний університет,
доцент кафедри дошкільної та початкової освіти.

Захист відбудеться 26 квітня 2017 року о 13.30 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.053.03 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (46027, м. Тернопіль, вул. М.Кривоноса, 2, зала засідань).

З дисертацією можна ознайомитись на офіційному сайті <http://www.tnpu.edu.ua> та в бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2).

Автореферат розіслано 24 березня 2017 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г.М. Мешко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Трансформаційні процеси в Україні зумовили зміни в соціально-економічному і політичному житті країни, спричинили виникнення різноманітних проблем, зокрема й ускладнення міжетнічних відносин, посилення міжетнічного напруження.

Безперечно, ізолюване існування народів, культур, національних меншин є неможливим, оскільки інтенсифікація демографічних і міграційних процесів, збільшення кількості етнічно змішаних сімей, створення багатонаціональних колективів у соціальних інститутах значно розширюють межі міжкультурної взаємодії. Це зумовлює полікультурність соціального середовища, що сьогодні є характерною особливістю для багатьох регіонів України, де проживають представники понад 100 національностей. Основними проблемами етнічних груп на регіональному рівні є вищий рівень безробіття, ніж у середньому по країні, більш високі показники бідності, проблеми в здобутті освіти тощо. На особистісному рівні у представників меншин часто виявляється особливий психологічний настрій (відчуття неповноцінності) і неадекватність соціального статусу, обумовлена етнічною приналежністю.

У цих умовах актуалізується потреба в підготовці висококваліфікованих фахівців соціальної роботи, які володіють високим рівнем міжкультурної компетентності, і покликані налагоджувати міжкультурні зв'язки, зберігати національні традиції певного етносу, виховувати в суспільстві повагу до різних культур. Водночас, результати проведеного дослідження серед майбутніх соціальних працівників – студентів Ужгородського національного університету засвідчили, що понад 50% випускників не готові до продуктивної взаємодії з представниками етнічних меншин.

У вдосконаленні вітчизняної системи професійної підготовки соціальних працівників, зокрема до міжкультурної взаємодії, доцільним вважаємо звернення до зарубіжного досвіду для виявлення і впровадження окремих прогресивних ідей у вітчизняний освітній простір. У контексті нашого дослідження викликає інтерес досвід Сполучених Штатів Америки, оскільки це одна з найбільш багатонаціональних країн світу і саме тут професійна підготовка фахівців соціальної роботи, в тому числі до крос-культурної взаємодії, має достатньо усталені традиції.

Упродовж останніх років різні аспекти соціальної роботи і професійної підготовки фахівців активно досліджують вітчизняні і зарубіжні вчені (С.Архипова, О.Безпалько, М.Болдуїн, Н.Гайдук, А.Капська, О.Карпенко, І.Ковчина, Т.Логвиненко, У.Лоренц, І.Мельничук, Л.Міщик, М.Пейн, В.Поліщук, О.Пришляк, Ф.Родрігес, В.Тименко, С.Шардлоу та ін.). Культурологічний базис підготовки фахівців соціальної роботи започаткували О.Гуренко, В.Грищук, У.Девор, В.Кузьменко, С.Ніето, Г.Пилієва, Є.Рибак, Р.Хіл та ін. Проблеми національних меншин в Україні та їх вирішення в системі соціальної роботи вивчають Р.Вайнола, В.Журавський, В.Євтух, Л.Міхненко, І.Мигович, Т.Семигіна та ін. Теоретичне осмислення окремих аспектів

формування міжкультурної компетентності фахівців запропоновано в працях вітчизняних науковців: Т. Атрощенко, Л. Вовк, О. Грива, В. Заслуженюк, В. Кемінь, І. Ключковська, Н. Микитенко, Ю. Яценко та ін.

Водночас, у вітчизняній педагогічній науці відсутні комплексні дослідження організаційно-змістових та процесуально-технологічних аспектів формування міжкультурної компетентності майбутніх соціальних працівників у вищій школі США.

Таким чином, актуальність проблеми, недостатня розробленість її теоретичних і практичних аспектів та наявні суперечності (між: зростанням в Україні міжетнічної напруги, високою часткою представників національних меншин у складі населення та незабезпеченням держави кваліфікованими соціальними працівниками, здатними до продуктивної міжкультурної взаємодії; соціальним замовленням на фахівців соціальної роботи, які володіють високим рівнем міжкультурної компетентності, та відсутністю відповідного змістового і методичного забезпечення підготовки фахівців у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів; наявністю світового досвіду формування міжкультурної компетентності соціальних працівників та його недостатнім використанням у процесі професійної підготовки) зумовили вибір теми дисертаційного дослідження «Формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи у вищих навчальних закладах США».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в ДВНЗ «Ужгородський національний університет» відповідно до планів науково-дослідних робіт і є частиною комплексної теми кафедри педагогіки «Теоретико-методологічні засади особистісно-професійного становлення майбутніх фахівців» (№ 378 (083.9). Тема дисертації затверджена вченою радою Ужгородського національного університету (протокол №7 від 30.06 2015 р.)

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх соціальних працівників у вищих навчальних закладах США.

Предмет дослідження – формування міжкультурної компетентності майбутніх соціальних працівників як компонента професійної підготовки.

Мета дослідження полягає у виявленні особливостей формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи у вищих навчальних закладах США та обґрунтуванні можливостей використання прогресивних ідей американського досвіду у вітчизняному освітньому просторі.

Завдання дослідження:

1. На основі вивчення вітчизняної і зарубіжної наукової літератури здійснити історико-педагогічний аналіз становлення соціальної роботи і соціальної освіти у США.

2. Виявити основні концептуальні засади професійної підготовки фахівців соціальної роботи до міжкультурної взаємодії у вищій школі США.

3. З'ясувати сутність поняття «міжкультурна компетентність соціального працівника», виявити особливості її формування в американських вищих навчальних закладах.

4. Обґрунтувати можливості використання прогресивних ідей досвіду США у вітчизняному освітньому просторі.

Для реалізації завдань використовувалися такі **методи дослідження**: *теоретичні* – аналіз наукових джерел, нормативних актів з проблеми дослідження для обґрунтування сутності основних понять, констатації сучасного стану дослідження проблеми; порівняльний аналіз для виявлення тенденцій становлення соціальної роботи як професії і розвитку соціальної освіти в США, визначення подібних та відмінних ознак у змісті професійної підготовки фахівців соціальної роботи у вищих навчальних закладах США та України; *емпіричні* – спостереження, бесіди, анкетування, які дали можливість виявити реальний стан готовності соціальних працівників до міжкультурної взаємодії, більш глибоко проаналізувати зарубіжний і вітчизняний досвід професійної підготовки соціальних працівників до міжкультурної взаємодії.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше в контексті формування системи соціальної освіти в Україні:

– *розкрито* основні концептуальні засади підготовки соціальних працівників у вищій школі США до міжкультурної взаємодії (теорії: психодинамічна, біхевіористична, когнітивно-біхевіористична, особистісно орієнтована; моделі: структурованого навчання, «учнівська», особистісного зростання і розвитку, управлінська, культурної взаємодії, бікультурної практики соціальної роботи, соціальної справедливості; наукові підходи: комплексний, практико-орієнтований, компетентнісний, полікультурний; принципи: гуманістичний характер освіти, загальнодоступність, увага до освітніх інтересів студентів, урахування актуальних питань соціальної роботи в освітньому процесі, інтеграція теорії і практики);

– *виявлено* особливості формування міжкультурної компетентності

фахівців соціальної роботи в процесі теоретичної і практичної підготовки на різних освітніх рівнях (реалізація полікультурного підходу в процесі професійної підготовки; впровадження системи профвідбору абітурієнтів на навчання за фахом «соціальна робота»; наявність в навчальних програмах курсів за вибором з проблем соціальної роботи в міжкультурному середовищі; обов'язкове проходження практики в соціальному агентстві, пріоритетним напрямом діяльності якого є робота з етнокультурними групами; вивчення другої іноземної мови (мови національної меншини регіону); зустрічі студентів на базі агентства з представниками різних культурних груп для безпосереднього ознайомлення з їх проблемами; відвідування культурних заходів міста, організованих для етнічних меншин); домінування активних методів навчання в

процесі формування міжкультурної компетентності (відео-метод, міжкультурний тренінг, семінар-майстерня, дискусійні групи, рольова гра, кейс-метод, міжкультурний асимілятор, розробка портфоліо, ведення робочих зошитів, аудіо і відеозаписи польовим інструктором роботи студентів на практиці та ін.).

– *обґрунтовано* доцільність і можливості творчого використання досвіду США в освітньому просторі України.

Уточнено поняття «міжкультурна взаємодія», «міжкультурна компетентність», «міжкультурна комунікативна компетентність».

Подальшого розвитку набули теоретико-методичні засади, які визначають стандарти і принципи міжкультурної практики соціальної роботи.

Практичне значення дослідження полягає в підготовці методичних рекомендацій щодо можливості адаптації прогресивних ідей американського досвіду в реформуванні вищої освіти в Україні. Матеріали дисертації можуть використовуватися викладачами ВНЗ в курсах «Педагогіка», «Соціальна педагогіка», «Соціальна робота з різними категоріями клієнтів», «Методи соціальної роботи», «Соціальна робота за рубежом» «Іноземна мова»; студентами для підготовки бакалаврських і магістерських робіт; практичними соціальними працівниками у професійній діяльності.

Результати дослідження впроваджено у навчально-виховний процес Ужгородського національного університету (довідка №125/01–26 від 28.10. 2016 р.), Тернопільського національного педагогічного університету (довідка № 1348–33/03 від 7.10.2016 р.), Черкаського національного університету (довідка № 273/03 від 27.10. 2016 р.)

Особистий внесок здобувача. Представлені наукові результати отримані автором самостійно. В монографії [1] автору належать I і II розділи; в монографії [2] – IX розділ. У спільній статті [6] автором проаналізовано сутність міжкультурної толерантності; в статті [8] обґрунтовано особливості міжкультурної взаємодії в діяльності соціального працівника.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні та практичні результати дослідження апробовано у доповідях на науково-практичних конференціях та наукових семінарах: *міжнародних* – «Тенденції розвитку психології і педагогіки» (Київ, 2015); «Актуальні проблеми наукового й освітнього простору в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів» (Мукачево, 2015); «Психологія і педагогіка на сучасному етапі розвитку наук» (Одеса, 2015); «Сучасна система освіти і виховання: досвід минулого – погляд у майбутнє» (Київ, 2015), «Актуальні проблеми психології та педагогіки» (Харків, 2015), «Ключові питання наукових досліджень у сфері педагогіки та психології у XXI ст.» (Львів, 2016), «Психологія та педагогіка: необхідність впливу науки на розвиток практики в Україні» (Львів, 2016), «Сучасний вимір педагогіки та психології» (Львів, 2016), «Пріоритетні напрямки вирішення актуальних проблем виховання і

освіти» (Харків, 2016), «Актуальні питання та проблеми розвитку соціальних наук» (Кельце, Польща, 2016), «Пріоритетні напрями розвитку сучасних педагогічних та психологічних наук» (Одеса, 2016); «Психологія та педагогіка : необхідність впливу науки на розвиток практики в Україні» (Львів, 2016); «Актуальні проблеми соціології і соціальної роботи і професійної підготовки фахівців» (Ужгород, 2016); *всеукраїнських*: «Соціальна робота в Україні: становлення, перспективи, розвиток» (Львів, 2015); «Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців» (Хмельницький, 2015); «Соціальна робота і соціальна педагогіка» (Тернопіль, 2016).

Публікації. Результати дослідження висвітлено в 30 друкованих працях, серед яких: 2 монографії (у співавторстві), 9 статей у наукових фахових виданнях України, 2 статті у зарубіжних наукових періодичних виданнях, 15 у збірниках наукових конференцій та інших виданнях, 2 методичні рекомендації.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (234 найменування), 14 додатків. Основний зміст дисертації викладений на 195 сторінках. Робота вміщує 6 таблиць і 4 рисунки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми, її актуальність, визначено об'єкт, предмет, мету і завдання, методи дослідження; сформульовано наукову новизну, практичне значення здобутих результатів; наведено дані про їх апробацію і впровадження; охарактеризовано структуру дисертації.

У **першому розділі «Теоретико-методологічні засади професійної підготовки фахівців соціальної роботи в США»** на підставі аналізу наукової літератури досліджено розвиток і становлення соціальної роботи і соціальної освіти в США, проаналізовано основні концептуальні засади підготовки майбутніх соціальних працівників у вищих навчальних закладах, розкрито особливості теоретичної і практичної підготовки фахівців соціальної роботи до міжкультурної взаємодії.

Історико-ретроспективний аналіз розвитку соціальної роботи і соціальної освіти в США (Н. Горішна, П. Дей, Т. Кремнева, В. Поліщук, А. Токвіль, М. Целих та ін.) дає можливість встановити, що в цій країні існують давні традиції соціальної допомоги, які зародилися ще в XVII столітті. Однак, становлення соціальної роботи як професії відбувається тільки в XIX – XX століттях. У своєму розвитку вона пройшла шлях від благодійної діяльності приватних осіб, церкви і громадських організацій до професійної роботи фахівців соціальної сфери, в основі якої ідеї таких представників наукової думки, як: Дж. Адамс, Г. Гамільтон, Дж. Дьюї, О. Ранк, М. Річмонд та ін.

У процесі дослідження з'ясовано, що формування системи підготовки соціальних працівників у США відбувалося поетапно. Перший етап – емпіричний (кінець XIX – початок XX століття), проходив на тлі загострення соціально-економічної кризи, характеризувався усвідомленням необхідності централізації надання соціальної допомоги та організації спеціальних навчальних курсів для працівників у сфері благодійності. Другий етап розвитку соціальної роботи та професійної освіти – теоретико-емпіричний (початок XX століття – 1920 рік) пов'язаний з формуванням чіткої процедури надання соціальної допомоги і зростанням кількості професійних шкіл. До кінця цього етапу визначилася потреба у виробленні чітких професійних вимог до рівня освіти соціальних працівників. На третьому етапі розвитку соціальної роботи та системи професійної освіти – етапі професіоналізації (1920 рік – по сьогоднішній день) відбувається посилення інтеграційних процесів у професійній діяльності та освіти, яке зумовило формування професійних стандартів та встановлення загальних вимог до навчальних програм підготовки фахівців.

Встановлено, що на формування американської системи соціальної роботи і соціальної освіти значний вплив здійснила багатоманітність етносів, рас, культур, традицій і звичаїв у цій країні. США – одне з найбільш неоднорідних в етнорасовому відношенні багатонаціональних суспільств, якому вдалося побудувати відносно стабільну і демократичну країну.

В основі державної політики США домінує концепція культурного плюралізму (полікультурності), зміст якої полягає у визнанні існування в межах одного етнополітичного організму різних етнонаціональних груп зі своєрідними елементами побуту і культури. Культурний плюралізм передбачає толерантність щодо представників різних етносів і забезпечення відповідних умов для збереження і розвитку їхньої етнокультурної специфіки. Ця ідея стала підґрунтям для розвитку теорії і практики соціальної роботи в США і зумовила необхідність підготовки соціальних працівників, які володіють міжкультурною компетентністю, що відзначено в Етичному кодексі соціального працівника та стандартах, визначених Національною асоціацією соціальної роботи. Вона реалізується в межах крос-культурних моделей підготовки фахівців (культурної взаємодії, соціальної справедливості, бікультурної практики соціальної роботи) і наукових підходів (комплексний, практико-орієнтований, компетентнісний, полікультурний).

Означені концептуальні підходи, а також регіональні особливості визначають зміст теоретичної підготовки соціальних працівників у вищих навчальних закладах США. Зокрема, університети Анкоридж і Фербенкс (штат Аляска) приділяють особливу увагу підготовці соціальних працівників до роботи з корінним населенням і проводять політику проти дискримінації за расовою приналежністю, релігійними переконаннями, етнічним походженням. В університеті штату Південна Кароліна студенти можуть вибрати курси з вивчення іспанської

мови, що обумовлено проживанням великої кількості іспанців у південно-східній частині Північної Америки. Серед основних курсів, спрямованих на формування фахівця соціальної роботи, здатного до міжкультурної взаємодії: «Поведінка людини: різноманітність і дискримінація», «Расові відносини в США», «Соціологія расових і етнічних конфліктів», «Афроамериканці, соціальна політика і добробут держави», «Цивільні права чорношкірого населення», «Служба навчання в латиноамериканській громаді», «Соціальний захист емігрантських сімей в США» та ін.

Виявлено, що підготовка майбутніх соціальних працівників у вищій школі США передбачає диференційовану, багаторівневу систему навчання на різних рівнях – бакалаврату, магістратури, докторантури, яка здійснюється в школах соціальної роботи, коледжах та університетах. Університетській освіті може передувати початковий рівень професійної підготовки (дворічне навчання в коледжах соціальної роботи), в результаті якого випускникам присвоюється ступінь партнера – помічника соціального працівника. Навчання майбутніх соціальних працівників на рівні бакалаврату охоплює 4 роки і передбачає підготовку широко освіченого фахівця-генераліста. Рівень магістратури пропонує дворічний курс навчання і спрямований на спеціалізовану підготовку в галузі соціальної роботи. Найвищий рівень у сфері соціальної освіти у США – ступінь доктора, який засвідчує готовність фахівців соціальної роботи до самостійної наукової діяльності у сфері планування, управління і реформування соціальної політики та педагогічної діяльності. Особливостями вступу у вищий навчальний заклад є подання абітурієнтом заяви, в якій обґрунтовано вибір професії соціального працівника і рекомендаційні листи від викладачів, учених, кваліфікованих соціальних працівників, фахівців соціальних закладів і служб чи інших осіб, здатних оцінити їхній потенціал.

Обов'язковою вимогою для навчання в магістратурі є наявність ступеня бакалавра соціальної роботи або психології, біології, соціології, економіки, політології, історії, соціальної антропології. Середній бал додатка до диплома бакалавра повинен бути не нижче оцінки «В». Більшість акредитованих програм магістратури із соціальної роботи у США надають спеціалізацію за сферами діяльності (соціальна робота з дітьми, з людьми похилого віку, з інвалідами, клінічна соціальна робота та ін.).

Навчальними програмами підготовки магістрів допускається самостійна комплектація студентом дисциплін за принципом «мейджор-майнор» (Major-Minor). Поглиблене вивчення профільюючих предметів називається «мейджор» або концентрація, а вивчення додаткових предметів – «майнор». Так, урахувавши важливість соціальної роботи в умовах полікультурності, школа соціальної роботи університету Міннесоти запровадила міждисциплінарну програму (18 кредитів), яка пропонує студентам поглиблене вивчення проблеми соціальної справедливості в суспільстві. Програма передбачає вивчення 4 основних дисциплін обсягом 11 кредитів («Вступ до

вивчення світових проблем», «Вступ до соціальної справедливості», «Теорія і практика організації соціальних змін». «Семинар із соціальної справедливості») і 7 кредитів для курсів за вибором («Дискусійні теорії бідності, нерівності та соціальних змін», «Соціальна політика і стратегії боротьби з бідністю», «Соціальна справедливість і громадські служби» та ін.). Обов'язковою є 30-ти годинна практика у соціальному агентстві, в якому робота з етнорасовими групами населення є пріоритетною. Також студенти розробляють власні портфоліо (близько 50 сторінок), які містять автобіографію, аналіз всього досвіду навчання, підсумкове есе з проблеми нерівності і соціальної справедливості в суспільстві.

Особливу роль у процесі підготовки соціальних працівників до крос-культурної взаємодії відіграють расово-етнічні коледжі і школи. Так, в Університеті Атланта з 1920 року функціонує Школа соціальної роботи для афроамериканців, яка забезпечує підготовку фахівців на рівні магістратури. Діяльність Школи базується на тому, що соціальний працівник, який працює в етнічно неоднорідній громаді, повинен володіти не тільки знаннями й навичками соціальної роботи, але й розуміти культурні відмінності клієнтів. Вважається, що фахівці з представників етнічних меншин надають більш ефективну допомогу. На навчання до Школи вступають студенти, які прагнуть вирішувати проблеми соціальної несправедливості, дискримінації щодо етнічних груп, зберігаючи їх традиції і культуру. Студентам пропонують три спеціалізації: «Діти і сім'ї», «Здоров'я і ментальне здоров'я», «Шкільна соціальна робота». Навчання відбувається з акцентом на проблемах етноменшин і триває два роки – денна форма навчання і три роки – заочна.

Щодо форм і методів підготовки соціальних працівників у вищій школі США, то поруч з традиційними – лекцією і практичним заняттям, важлива роль належить самостійній та індивідуальній роботі студентів, спрямованій на оволодіння знаннями та вміннями, розвиток навичок науково-пошукової діяльності, підвищення пізнавальної активності студентів. Домінантними методами роботи є кейс-метод, робота в групах, ділові ігри.

Важливим компонентом професійної підготовки майбутніх соціальних працівників є практичне навчання. Практика розпочинається на першому курсі і триває не менше 400 годин на рівні бакалаврату і 900 годин на рівні магістратури. Особливістю практичного навчання соціальних працівників є забезпечення єдності теоретичної і практичної підготовки. Ця вимога знаходить своє відображення у різноманітних моделях практичної підготовки (структурованого навчання, «учнівська» модель, особистісного зростання і розвитку, управлінська модель).

Існують два основні види практики: блокова і польова. Блокова практика є більш характерною для магістратури і передбачає перебування студентів на практиці весь семестр без відвідування занять в університеті. Польова практика відбувається без відриву від теоретичної підготовки. Вона дає змогу забезпечити взаємозв'язок теоретичного і практичного компонентів

навчання, сприяє закріпленню теоретичних знань в умовах соціального агентства під керівництвом досвідченого фахівця – польового інструктора. Інструктори звільняються від роботи з клієнтами, працюють з 2–3 практикантами, відвідують тренінги, семінари і практичні курси з підготовки інструкторів, що проводяться школами соціальної роботи чи соціальними агентствами, надають рекомендації щодо змін у навчальних програмах теоретичної і практичної підготовки для підвищення якості навчання соціальних працівників.

Під час польової практики важливою частиною навчального процесу є відвідування практикумів із соціальної роботи, де студенти аналізують власну діяльність, обговорюють проблеми і результати навчання на базі соціального агентства.

У другому розділі «Формування міжкультурної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки в США» проаналізовано особливості соціальної роботи з етнічними меншинами, визначено сутність і структуру міжкультурної компетентності соціальних працівників, досліджено форми і методи формування міжкультурної компетентності майбутніх соціальних працівників у вищих навчальних закладах США, визначено можливості використання досвіду США у вітчизняній соціальній освіті.

Здійснений аналіз наукової літератури (А. Ващенко, У. Генрі, Л. Гінсберг, Д. Колінза, К. Леві-Строс, О. Лобанова, В. Тен, В. Тименко, Д. Франклін, Ф. Шурманн) дав можливість встановити, що соціальна робота з етнічними меншинами передбачає сукупність цілеспрямованих комплексних дій соціальних служб, організацій, закладів та установ, соціальних працівників та інших фахівців, які надають клієнтам різні види соціальної підтримки у межах програм чи соціальних послуг за допомогою використання різноманітних методів і форм соціальної роботи, враховуючи при цьому культурні відмінності. У широкому розумінні соціальна робота з етнічними групами передбачає створення умов для нормального функціонування всього суспільства, розвитку різних груп населення, у тому числі етнічних груп, використання технологій запобігання конфліктних ситуацій, кризових явищ у міжетнічному середовищі.

Найбільш поширеною формою соціальної роботи з етнічними меншинами є робота в громаді, що відповідає територіальному розселенню етнічних спільнот, які зазвичай мешкають у межах однієї території або місцевості і зберігають власні національно-культурні традиції.

Важливу роль в роботі з етнічними групами населення відіграють як державні програми, так і діяльність громадських організацій. Наприклад, Служба обцинних відносин (підрозділ Міністерства юстиції) надає допомогу особистості/громаді у вирішенні конфліктів та інших труднощів, причиною яких є дискримінаційна практика. Комісія з людських взаємовідносин (м. Лос-Анджелес, функціонує з 1958 року) розробляє програми запобігання і протидії расизму, релігійним, мовним, антимігрантським упередженням в суспільстві, які можуть призвести до міжкультурних конфліктів («Мобілізація для порятунку молоді», «Центри здоров'я», «Сірі зони»,

«Підлітки можуть багато чого змінити» та ін.). З 2007 році в м. Лос-Анджелесі організують тижні культурної спадщини найбільш поширених етнічних меншин міста. Під час заходів відбуваються конкурси творчих есе серед учнів, представників різних етносів, музичні майстер-класи; книжкові ярмарки тощо. Виховання етнічної толерантності здійснюється також у межах навчальних програм, розроблених Музеєм толерантності для учнівської молоді. Зокрема, програма «Крок до толерантності» містить адаптовані для цієї вікової категорії екскурсії, які спрямовані на роз'яснення різноманітних аспектів міжетнічної взаємодії, передбачає використання інтерактивних методик, які б мотивували дітей до відповідальної поведінки та заперечення будь-яких форм дискримінації. За програмою «Інструменти толерантності для фахівців» вже пройшли навчання близько 45 тис. співробітників правоохоронних органів, 35 тис. педагогів і соціальних працівників. Особливість програми полягає в тому, що кожен учасник осмислює власну соціальну позицію в питаннях міжетнічної терпимості. Програма передбачає вивчення динаміки ксенофобії в США і світі, зустрічі з очевидцями і жертвами расових злочинів, дискусії.

Аналіз змісту понять «міжкультурна комунікація», «компетентність», «соціокультурна компетентність», «етнокультурна компетентність», «міжкультурна комунікативна компетентність» (Дж. Гальгос, О. Гуренко, К.Клакхон, А. Кнапп-Поттхофф, С. Пахотін, К. Роджерс, О. Садохін, Ф. Стробек, Г. Трейдер, Дж. Фрейберг, Е. Холл, А. Якубовська та ін.) дає можливість визначити сутність міжкультурної компетентності соціальних працівників як ступінь прояву фахівцем знань, умінь і навичок, які забезпечують правильну оцінку специфіки та умов взаємодії з представниками інших культур, знаходження адекватних форм впливу на них з метою підтримки взаємної довіри і конструктивного співробітництва, спрямованого на досягнення спільно визначених цілей соціальної допомоги.

Міжкультурну компетентність соціальних працівників розглядаємо як сукупність трьох компонентів: афективного, когнітивного і процесуального. До афективного належать емпатія і толерантність, які не обмежуються тільки позитивним ставленням до іншої культури. Вони утворюють психологічний базис для ефективної міжкультурної взаємодії. Когнітивний компонент – це культурно-специфічні знання, які є основою для адекватного тлумачення комунікативної поведінки представників іншої культури, основою для запобігання непорозуміння і підставою для зміни власної комунікативної поведінки в інтерактивному процесі. Процесуальний компонент передбачає стратегії, які конкретно застосовуються в процесі соціальної роботи з представниками різних культур.

Для забезпечення продуктивної міжкультурної взаємодії соціальному працівнику необхідно володіти такими знаннями, вміннями та навичками: оцінювати значення культури в процесі індивідуальної та групової роботи; заохочувати відкрите обговорення відмінностей і реагувати на культурно упереджені висловлювання і дії; проводити інтерв'ю та бесіди з клієнтом з урахуванням

розуміння ролі рідної мови в культурі клієнта; обирати і застосовувати форми і методи роботи, адекватні запитам клієнтів з особливим культурним або маргінальним досвідом; демонструвати різноманітні навички вербального та невербального спілкування в залежності від особливостей клієнтів; ефективно використовувати природні соціальні мережі підтримки клієнтів у вирішенні проблем, залучаючи, наприклад, релігійних і духовних лідерів, опираючись на родинні зв'язки та інші ресурси; демонструвати навички захисту інтересів клієнтів, запобігати проявам стереотипів і міфів в діях і висловлюваннях окремих осіб; проводити консультації з супервізорами і колегами для отримання зворотного зв'язку і контролю якості роботи для виявлення особливостей власного професійного стилю, які перешкоджають або, навпаки, сприяють ефективній міжкультурній взаємодії; використовувати нові технології і результати наукових досліджень для роботи з клієнтами.

Формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи значною мірою забезпечується в процесі полікультурної освіти через інтеграцію полікультурного компонента в освітні програми і плани. Відомі чотири основні підходи до інтеграції багатокультурного компонента в освітні програми: підхід вкладів (The Contributions Approach); підхід додавань (The Additive Approach); трансформаційний підхід (The Transformation Approach); підхід суспільних дій (The Social Action Approach).

У підготовці фахівців соціальної роботи до міжкультурної взаємодії широко застосовуються найрізноманітніші традиційні методи навчання: словесні (пояснення, розповідь, бесіда, робота з навчальними посібниками, словниками); наочні (демонстрування, ілюстрування, відео-метод); стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності (аналіз ситуацій ділового спілкування, рольові і ділові ігри, дискусія, мозковий штурм, «кейс-метод», метод проєктів).

Серед методів формування міжкультурної компетентності соціальних працівників зазвичай виокремлюють культурно-специфічні (Culture-specific) і загальнокультурні (Culture-general). Методи першого типу будують на основі аналізу відмінностей між двома конкретними культурами, наприклад, виділяють конкретні ситуації певної країни-реципієнта, які можуть представляти труднощі для інтерпретації представником культури-резидента. Сьогодні розроблено велику кількість методик, де США виступають як культура резидента, а конкретні досліджувані культури – це країни Арабського Сходу, Латинської Америки та ін. До методів другого типу належить культурний асимілятор (Р. Бріслін, Г. Триадіс). Культурні асимілятори складаються з описів ситуацій (від 35 до 200), в яких взаємодіють представники двох культур, і чотирьох інтерпретацій їхньої поведінки – каузальних атрибуцій. Інформація підбирається так, щоб представити ситуації, в яких виявляються ключові відмінності між культурами. Під час вибору ситуацій враховуються взаємні стереотипи, відмінності в рольових очікуваннях, звичаї, особливості невербальної поведінки та ін. Наприклад, представник європейської

індивідуалізованої культури в процесі роботи з ситуаціями асимілятора повинен усвідомити, що поведінка членів східних колективістських культур в більшій мірі відображає групові норми, ніж індивідуальні установки.

Надзвичайно поширеними є різноманітні тренінги, зокрема, тренінг міжкультурної комунікації, метою якого є: ознайомити студентів з міжкультурними відмінностями різних груп клієнтів, що вимагає програвання різних ситуацій; навчити майбутніх соціальних працівників переносити отримані знання в нові ситуації крос-культурної практики соціальної роботи. Основними домінантами тренінгів міжкультурної комунікації є: тренування креативності, відмови від стереотипних способів реагування на ситуацію; формування сензитивності, емпатійності; розвиток вербальної і невербальної поведінки – дешифрування чужих вербальних кодів та їх використання у власній комунікативній діяльності.

Особливою популярністю в процесі формування міжкультурної компетентності соціальних працівників користується атрибутивний тренінг, в якому акцент зроблено на розумінні, яким чином представники різних культур інтерпретують причини поведінки і результати діяльності. Атрибутивний тренінг допомагає більш точно прогнозувати можливу поведінку представника іншої культури і сприяє виявленню атрибутцій, характерних для культури, з представниками якої соціальному працівнику доведеться співпрацювати

Формування міжкультурної компетентності соціальних працівників відбувається як в процесі теоретичної підготовки, так і під час практики. Зокрема, деякі соціальні агентства США будують процес практичного навчання соціальних працівників на основі моделі міжкультурної взаємодії М. Кампіна-Бакота, яка акцентує увагу на глибоких знаннях і усвідомленні культури та культурних відмінностей, умінні будувати міжкультурні взаємовідносини і задовольняти культурні запити етнічних спільнот.

Підвищення рівня міжкультурної компетентності, відповідно до цієї моделі, передбачає використання різноманітних форм і методів навчання: підготовка студентами портфоліо під час практики; ведення робочих зошитів, де студенти описують результати своєї роботи, а потім на консультаціях, спільно з інструктором обговорюють позитивні аспекти і помилки; записи польового інструктора (документальні, аудіо- чи відео) про роботу студентів у процесі вирішення ними певних проблемних ситуацій для подальшого обговорення і аналізу; інструктаж, який проводиться польовим інструктором щодо роботи з представниками різних культурних груп.

Позааудиторна професійно спрямована робота передбачає: зустрічі студентів з представниками культурних, етнічних і расових груп для ознайомлення з їх проблемами і культурними потребами; відвідування культурних заходів міста, релігійних служб; волонтерську діяльність та ін.

До засобів формування міжкультурної компетентності належать підручники, навчальні і

методичні посібники, довідники, які використовуються для самостійного здобуття знань. У США надзвичайно поширені технічні засоби навчання: мультимедійні засоби, комп'ютерна техніка, інтерактивна дошка, електронні підручники тощо.

Здійснене дослідження дає можливість зробити такі **висновки**:

1. Основними чинниками, які зумовили формування системи соціальної роботи і соціальної освіти в США були соціально-економічні умови, необхідність впорядкування благодійної допомоги, еволюція поглядів на проблеми бідності і соціальної несправедливості, розвиток теорій особистості та ін. Формування системи соціальної роботи і підготовки фахівців відбувалося на тлі становлення США як мультикультурної держави, яка представляє різноманіття народів, рас, культур, традицій і звичаїв.

Прототипом системи професійної підготовки соціальних працівників у США була практика навчання добровольців, яка діяла в товариствах організованої благодійності і в сетльментах наприкінці XIX століття. В цих організаціях сформувалися два основні підходи до благодійної діяльності. Перший з них пов'язаний з індивідуальною допомогою і здійснювався членами товариств організованої благодійності. Метою другого було проведення широких соціальних реформ і функціонував у рамках руху «Сетльмент». Відмінності в діяльності цих благодійних організацій закономірно породили різні підходи до підготовки кадрів. Так, товариства організованої благодійності наполягали на необхідності спеціальних навчальних занять для працівників, а в сетльментах більше покладалися на їх безпосереднє залучення до активної творчої діяльності на основі наявної в них освіти.

Результати вивчення особливостей формування системи професійної підготовки соціальних працівників у США дають підстави визначити основні етапи її становлення: перший – емпіричний (кінець XIX – початок XX століття), другий – теоретико-емпіричний (початок XX століття – 1920 р.), третій – професіоналізації (1920 р. – сьогоднішній день) – формування сучасної системи професійної підготовки соціальних працівників. Історично сформовані етапи розвитку соціальної роботи та системи професійної освіти соціальних працівників у США характеризувалися відповідним соціально-економічним контекстом, рівнем розвитку теоретичних знань, ціннісних установок і практики надання соціальної допомоги.

2. Особливість США як мультикультурної країни актуалізує проблему соціальної роботи з представниками різних етнорасових груп, яка полягає в організації цілеспрямованих комплексних дій соціальних служб, закладів та установ, соціальних працівників та інших фахівців, які надають клієнтам певні види соціальної підтримки у межах програм чи соціальних послуг, використовуючи різноманітні методи і форми соціальної роботи для забезпечення культурних потреб представників етнічної спільноти.

Успішна реалізація завдань соціальної роботи з етнічними меншинами можлива тільки за наявності міжкультурної компетентності фахівців, тобто знань, умінь і навичок, які дають змогу правильно оцінювати специфіку та умови взаємодії з представниками інших культур, що проявляються у своєрідності їх традицій, звичок і психологічних якостей, знаходити адекватні форми впливу на них для підтримки конструктивного співробітництва, спрямованого на досягнення спільно визначених цілей соціальної допомоги. Складовими частинами міжкультурної компетентності є: афективна – дотримання етичних норм і цінностей професії, усвідомлення власних культурних установок і переконань, емпатія, міжкультурна толерантність; когнітивна – крос-культурні знання, розуміння і усвідомлення культурно обумовлених відмінностей у світогляді представників різних соціокультурних груп, знання мови клієнта; процесуальна – вміння та навички соціальної роботи з представникам різних етнокультурних груп населення, здатність обирати та використовувати культуровідповідні стратегії втручання. Міжкультурна компетентність також передбачає міжкультурну комунікативну компетентність.

3. Аналіз особливостей професійної підготовки соціальних працівників у вищих навчальних закладах США дає можливість визначити основні концептуальні засади підготовки фахівців до культурно-компетентної практики соціальної роботи і формування міжкультурної компетентності: теорії – психодинамічна, біхевіористична, когнітивно-біхевіористична, особистісно-орієнтована; моделі: бікультурної практики соціальної роботи, культурно-компетентної соціальної роботи, соціальної справедливості, структурованого навчання, «учнівська» модель, особистісного зростання і розвитку, управлінська модель, культурної взаємодії; наукові підходи – комплексний, практико-орієнтований, компетентнісний, полікультурний; принципи – гуманістичний характер освіти, загальнодоступність, увага до освітніх інтересів студентів, врахування актуальних питань соціальної роботи в освітньому процесі, інтеграція теорії і практики.

З'ясовано, що важливе значення у підготовці майбутніх соціальних працівників до роботи з представниками різних культурних (етнорасових) груп має реалізація полікультурного підходу, який сприяє засвоєнню студентами знань про інші культури, розумінню загального та особливого в традиціях, способі життя, культурних цінностей народів, вихованню молоді в дусі поваги до представників всіх національностей.

4. Підготовка соціальних працівників у США відзначається гнучкістю і представляє диференційовану, багаторівневу систему, яка передбачає: базовий університетський рівень (бакалаврат), магістратуру і докторантуру. Університетській освіті може передувати початковий рівень професійної підготовки (ступінь партнера).

На рівні бакалаврату навчання передбачає формування досвідченого фахівця – універсала. Він повинен володіти знаннями особливостей поведінки людини в соціальному середовищі, теорії

і практики соціальної роботи, соціальної політики і служб соціального забезпечення, етики соціальної роботи, проведення досліджень в соціальній сфері. Характерними рисами магістерської підготовки соціальних працівників є спеціалізований характер теоретичного навчання і практичної підготовки, різноманітність видів спеціалізації, варіативність навчальних програм і орієнтація на вимоги практичної соціальної роботи. Принцип вибірковості навчальних дисциплін дає можливість студентам самостійно планувати вивчення курсів, що забезпечує поглиблене вивчення конкретної сфери майбутньої професійної діяльності фахівця.

У процесі підготовки майбутніх соціальних працівників до міжкультурної взаємодії велика увага звертається на інтеграцію теоретичного і практичного навчання.

Виявлено найбільш поширені форми і методи навчання (лекція, відео-метод, міжкультурний тренінг, семінар-майстерня, дискусійні групи, рольова гра, міжкультурний асимілятор, методика формування культурної самосвідомості Кремера, створення портфоліо, ведення робочих зошитів, аудіо- і відеозаписи польовим інструктором роботи студентів на практиці в процесі вирішення крос-культурних завдань, зустрічі студентів на базі агентства з представниками культурних (етнічних, расових) груп для ознайомлення з їх проблемами, відвідування культурних заходів міста, релігійних служб та ін.).

5. Узагальнення результатів дослідження свідчить про наявність позитивного досвіду формування міжкультурної компетентності соціальних працівників у вищих навчальних закладах США, окремі ідеї якого можуть бути адаптовані у вітчизняній системі підготовки фахівців, зокрема: формування навчальних планів з урахуванням запитів суспільства і регіональних особливостей; реалізація полікультурного підходу в процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників; запровадження системи профвідбору абітурієнтів на навчання за фахом «соціальна робота»; наявність в навчальних планах курсів за вибором з проблеми соціальної роботи в міжкультурному середовищі; складання навчальних планів за системою «мейджор-майно»; розробка навчальних програм спільно з соціальними агентствами; вивчення другої іноземної мови (мови національної меншини регіону); досвід наставництва над практикантами у соціальних агентствах; впровадження «програм вирівнювання» для отримання ступеня магістра з соціальної роботи; створення відповідного полікультурного освітнього середовища ВНЗ; широке застосування активних форм і методів навчання.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Подальшого вивчення потребує проблема теоретичного осмислення комплексу професійних характеристик соціальних працівників у США як агентів соціалізації в умовах мультикультуралізму, процесів міграції і взаємопроникнення культур, а також педагогічних умов формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи у вищих навчальних закладах США.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації

1. Козубовська І. Підготовка майбутніх соціальних працівників США до міжкультурної взаємодії у професійній діяльності: [монографія] / І. Козубовська, О. Байбакова, С. Шпеник – Ужгород: «Шарк», 2016. – 268 с.
2. Байбакова О.О. Актуальні питання соціології і соціальної роботи та професійної підготовки фахівців: [монографія] / О.О.Байбакова, О.П.Бартош та ін.; за заг. ред. І.В.Козубовської, Ф.Ф.Шандора – Ужгород: Видавництво ТОВ «РІК-У», 2016. – 310 с.
3. Байбакова О.О Деякі аспекти крос-культурної комунікації/ О.О.Байбакова // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. – 2014. – Випуск 34. – С. 18 – 21.
4. Байбакова О.О. Невербальні засоби спілкування в міжкультурній взаємодії / О.О.Байбакова // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. – 2015. – Випуск 35. – С. 24 – 27.
5. Байбакова О.О. Організаційні аспекти професійної підготовки соціальних працівників у США / О.О. Байбакова // Український психолого-педагогічний журнал. – №6 (06), 2015. – С. 13 – 18
6. Байбакова О.О., Міжкультурна толерантність в структурі професійно обумовлених компонентів особистості майбутнього фахівця / О.О. Байбакова О. Повідайчик // Науковий вісник Мукачівського державного університету: Серія «Педагогіка та психологія». – Вип.1 (1). – 2015. – С. 63 – 66.
7. Байбакова О.О. Психологічні засади міжкультурного спілкування / О.О.Байбакова / О.О.Байбакова // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. – 2015. – Випуск 37. – С. 25 – 28.
8. O. Baybakova. Peculiarities of Cultural Interaction in Education: the US Experience / Baybakova O., Sidun L. // Comparative Professional Pedagogy. – 2015. – Volume 5. – Issue 2: Scientific Journal. – Kyiv-Khmelnytskyi: KhNU. – P. 97 – 102.
9. Байбакова О.О. Міжкультурна компетентність як складова професіоналізму соціальних працівників у США / О.О.Байбакова // Науковий вісник УжНУ. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. – 2016. – Вип. 1(38). – С. 27 – 31.
10. Olga Baybakova. Training of Future Social Workers to Professional Activity in Multicultural Social Environment / Baybakova Olga // Intellectual Archive. – 2016. – Volume 5. – Num. 4 (July/August). – Series «Education & Pedagogy». – Toronto: Shiny Word Corp. – PP. 58 – 63.

11. Байбакова О.О. Практична підготовка фахівців соціальної роботи до міжкультурної взаємодії у вищих навчальних закладах США / О.О.Байбакова // Педагогічні науки. – Херсон: ХДУ, 2016. – Вип. XXI. – С. 88 – 93.

12. Байбакова О.О. Історичні аспекти соціальної роботи і підготовки фахівців у США / О.О.Байбакова // Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки» (Ніжинський державний педагогічний університет). – Ніжин: НДУ, 2016. – №1. – С. 235 – 240.

13. Байбакова О.О. Формування міжкультурної компетентності соціальних працівників у США / О.О. Байбакова // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. – Київ: «Вид-во «Аспект-Поліграф», 2016. – №1-2. – С. 169 – 176.

Опубліковані праці апробаційного характеру

14. Байбакова О.О. Міжкультурна толерантність як професійно значима якість фахівців / О.О. Байбакова // «Соціальна робота в Україні: становлення, перспективи, розвиток»: зб. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (Львів, 19-20 березня 2015 р.). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ubgd.lviv.ua/moodle/mod/folder/view.php?id=9495>.

15. Байбакова О.О. Формування вмінь міжкультурної взаємодії як важлива складова професійної підготовки майбутніх фахівців // О.О. Байбакова // Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (21-22 квітня, м. Хмельницький 2015 р.). – Хмельницький: ХНУ, 2015. – С. 50 – 52.

16. Байбакова О.О. Іншомовна професійна компетентність фахівців як умова успішної європейської інтеграції України / О.О. Байбакова // Актуальні проблеми наукового й освітнього простору в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Мукачево, 14-15 травня 2015 р.). – Мукачево: Вид-во «Карпатська вежа», 2015. – С. 82 – 84.

17. Байбакова О.О. Формування міжкультурної компетенції в процесі іншомовної підготовки фахівців / О.О. Байбакова // Сучасна система освіти і виховання: досвід минулого – погляд на майбутнє: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 2-3 жовтня 2015 р.). – Київ: Київська наукова організація педагогіки та психології, 2015. – С. 39 – 42.

18. Байбакова О.О. Міжкультурна компетентність соціального працівника як важлива умова ефективності професійної діяльності / О.О. Байбакова // Тенденції розвитку психології та педагогіки: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 6-7 листопада 2015 р.). – Київ: Київська наукова організація педагогіки та психології, 2015. – С. 15 – 18.

19. Байбакова О.О. Міжкультурна комунікативна компетентність як умова успішної міжкультурної комунікації / О.О. Байбакова // Психологія і педагогіка на сучасному етапі розвитку

наук: актуальні питання теорії і практики: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 18-19 грудня 2015 р.). – Одеса: Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2015. – С. 20 – 24.

20. Байбакова О.О. Полікультурна освіта як важливий чинник гармонізації міжетнічних відносин в США / О.О. Байбакова // Ключові питання наукових досліджень у сфері педагогіки та психології у XXI ст.: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (29-30 січня 2016 р., м. Львів). – Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2016. – С. 66 – 69.

21. Байбакова О.О. Теоретичні аспекти міжгрупових відносин у США / О.О. Байбакова // Психологія та педагогіка: необхідність впливу науки на розвиток практики в Україні: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (26-27 лютого 2016 р., м. Львів). – Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2016. – С. 51 – 54.

22. Байбакова О.О. Державна політика США в сфері етнорасових відносин / О.О. Байбакова // // Соціальна робота і соціальна педагогіка: матеріали IV всеукраїнської науково-практичної конференції (Тернопіль, 28-29 квітня 2016 р.). – Тернопіль: Вектор, 2016. – С. 7 – 11.

23. Байбакова О.О. Деякі особливості культурно-компетентної практики соціальної роботи в США / О.О. Байбакова // Сучасний вимір педагогіки та психології: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (27-28 травня 2016 р., м. Львів). – Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2016. – С. 47 – 52.

24. Байбакова О.О. Стандарти міжкультурності в практиці соціальної роботи у США / О.О. Байбакова // Current issues and problems of social sciences: Conference Proceedings (June 28-30, Kielce, 2016). – Kielce: Holy Cross University. – P. 82 – 87

25. Байбакова О.О. Вивчення соціального середовища як складова професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи в полікультурному просторі / О.О. Байбакова // Пріоритетні напрямки вирішення актуальних проблем виховання і освіти: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (22-23 липня 2016 р., м. Харків). – Харків: Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2016. – С. 33 – 37.

26. Байбакова О.О. Деякі аспекти професійної підготовки соціальних працівників у вищих навчальних закладах США / О.О. Байбакова // Пріоритетні напрями розвитку сучасних педагогічних та психологічних наук: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (12-16 серпня 2016 р., м. Одеса). – Одеса: Південна фундація педагогіки, 2016. – С. 58 – 62.

27. Байбакова О.О. Основні наукові підходи до професійної підготовки фахівців соціальної роботи в США / О.О. Байбакова // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні питання сучасної соціології і соціальної роботи та підготовки фахівців» (Ужгород, 16 вересня 2016 р.). – Ужгород: УжНУ, 2016. – С. 14 – 16.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати

28. Байбакова О.О. Полікультурна компетентність фахівців соціальної сфери як складова професійної компетентності / О.О.Байбакова // Педагогічні інновації у фаховій освіті. Збірник наукових праць Ужгородського національного університету. – 2015. – Вип. 1(6). – С. 8 – 12.

29. Байбакова О.О. Особливості міжкультурної взаємодії на сучасному етапі : Методичні рекомендації / О.О.Байбакова – Ужгород: УжНУ, 2015. – 35 с.

30. Байбакова О.О. Можливості використання зарубіжного досвіду формування міжкультурної компетентності соціальних працівників в Україні: Методичні рекомендації. – Ужгород: УжНУ, 2016. – 22 с.

АНОТАЦІЇ

Байбакова О.О. Формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи у вищих навчальних закладах США. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04. – теорія і методика професійної освіти. – Ужгородський національний університет, Міністерство освіти і науки України. – Ужгород, 2017.

У дисертації досліджено особливості системи професійної підготовки соціальних працівників в США, визначено основні етапи її становлення, проаналізовано чинники, які зумовили розвиток професійної соціальної роботи і соціальної освіти. Встановлено, що на формування американської системи соціальної роботи і соціальної освіти значний вплив здійснила багатоманітність етносів, рас, культур, оскільки США – одна з найбільших багатонаціональних країн світу. З'ясовано важливу роль міжкультурної компетентності в структурі професійної компетентності фахівця соціальної роботи. Розкрито концептуальні засади підготовки соціальних працівників у вищій школі США (наукові підходи, принципи, теорії, моделі), які визначають зміст формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців в процесі полікультурної освіти. Виявлено специфіку формування міжкультурної компетентності фахівців соціальної роботи на різних освітніх рівнях. Охарактеризовано найбільш поширені методи, форми, засоби формування міжкультурної компетентності фахівців соціальної роботи.

Обґрунтовано доцільність використання окремих ідей досвіду США в освітньому просторі України.

Ключові слова: вищі навчальні заклади США, фахівці соціальної роботи, професійна підготовка, формування міжкультурної компетентності, полікультурна освіта.

Байбакова О.А. Формирование межкультурной компетентности будущих социальных работников в высших учебных заведениях США. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Ужгородский национальный университет, Министерство образования и науки Украины, Ужгород, 2017.

В диссертации исследованы особенности системы профессиональной подготовки социальных работников в США, определены основные этапы её становления, проанализированы факторы, которые обусловили развитие профессиональной социальной работы и социального образования. Установлено, что на формирование американской системы социальной работы и социального образования значительное воздействие имело наличие большого количества этносов, рас, культур. Выявлена важная роль межкультурной компетентности в структуре профессиональной компетентности специалиста социальной работы. Раскрыты концептуальные основы профессиональной подготовки социальных работников в высшей школе США (научные подходы, принципы, теории, модели), которые определяют содержание формирования межкультурной компетентности будущих социальных работников в процессе поликультурного образования. Выявлена специфика формирования межкультурной компетентности на разных образовательных уровнях. Охарактеризованы наиболее распространённые методы, формы, средства формирования межкультурной компетентности социальных работников.

Обоснована целесообразность использования отдельных идей опыта США в образовательном пространстве Украины.

Ключевые слова: высшие учебные заведения США, специалисты социальной работы, профессиональная подготовка, формирование межкультурной компетентности, поликультурное образование.

Baybakova O. A. The formation of intercultural competence of future social workers at the institutes of higher education in the USA. - Manuscript.

Scientific thesis for the Degree of Candidate of Pedagogical Sciences in the specialty 13.00.04 – Theory and Methods of Professional Education. – Uzhorod National University, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Uzhorod, 2017.

In the dissertation the features of the training of social workers in the United States are investigated, the main stages of its formation: the empirical (late XIX - early XX century), theoretical and empirical (the beginning of the XX century - 1920) the professionalization (1920 - today) - the formation of a modern system of training. The Historical stages of social work and Professional Education System of social workers in the United States characterized the relevant socio-economic context, the level of theoretical knowledge, valuable settings and practices of social assistance and social workers.

The factors that led to the development of professional social work and social education in the United States were analyzed. It was established that the formation of the American system of social work and social education has made a significant impact the variety ethnic groups, races, cultures. The peculiarity of the USA as a multicultural country actualizes the problem of social work with people of different cultural groups, which refers to a set of purposeful integrated actions for social services, organizations, institutions and agencies, social workers and other specialists who provide customers with certain types of social support within programs or social services by using various methods and forms of social work.

It was shown the important role of intercultural competence in the structure of professional competence of specialists in social work, i.e. knowledge and skills that can properly evaluate the specific conditions and interactions, relationships and communication with other cultures that appear in identity of their traditions, habits and psychological qualities and find appropriate forms of influence on them to maintain an atmosphere of mutual trust and constructive cooperation to achieve jointly certain goals of social assistance. The components of intercultural competence are: affective - the ethics and values of the profession, awareness of their own cultural attitudes and beliefs, intercultural tolerance; cognitive - cross-cultural knowledge, understanding and awareness of cultural differences in outlook resulting from different socio-cultural groups, language of the client; procedural - skills in social work with representatives of different ethnic and cultural groups.

There was revealed the conceptual foundations for social workers in the USA higher education (scientific approaches, principles, theories, models) that define the content of forming intercultural competence of specialists. The study found that important in the training of future social workers is to work with people of different cultural groups in realization of multicultural approach that facilitates the assimilation of students knowledge about other cultures, understanding of general and special about the traditions, way of life, people culture values, educating youth in the spirit of respect for systems of other cultures.

The formation of intercultural competence of future social workers is provided in the process of multicultural education in American higher school. Four main approaches are known for the integration of intercultural component to the context of educational programs: the additive approach; the transformation approach; the social action approach.

Training of social workers in the United States noted the flexibility and represents a differentiated, multilevel system that includes: a basic university degree (bachelor), master's degree and doctoral studies. The study discovered that university education can precede the initial level of training.

The most common methods, forms and means of forming intercultural competence and ability to work in multicultural society of future social workers were characterized.

The necessity of using some ideas of the USA experience in the educational space of Ukraine was underlined.

Key words: higher school of USA, specialists in social work, professional training, formation of intercultural competence, multicultural education.

Підписано до друку 14.03.2017.Формат 60x84/16.
Гарнітура Times New Roman. Ум.друк.арк.0,9.
Наклад 100 прим. Віддруковано на різнографі.

---

*Видавництво УжНУ «Говерла»
88000, м.Ужгород, вул. Капітульна, 18.
Свідоцтво про внесення до державного реєстру видавців
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія 3т №32 від 31 травня 2006 року*